

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

“การศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเชอแดง บ้านห้วยปาย
ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

โดย

นายยาโพ จะตีก้อย และคณะ

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

“การศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเขาดง บ้านหัวปาย
ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

โดย

นายยาโพ จะตีก้อย นักวิจัย

นายปะกู จะตีก้อย ผู้ช่วยนักวิจัย

นางไพโรศาล พุทธพันธ์ ผู้ช่วยนักวิจัย (เขียนรายงาน)

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป" กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ "คน" ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงอยู่ที่ "กระบวนการ" มากกว่า "ผลลัพธ์" เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย "เวที" (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่น ๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ "ปัญญา" ในกระบวนการวิจัย

"กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น" หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ "คำถาม" หรือ "ความสงสัย" บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น "คำถาม" ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา "ข้อมูล" ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ "วางแผน" การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ "บันทึก" มีการ "ทบทวน" ความก้าวหน้า "วิเคราะห์" ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ "ถอด" กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ "สรุปบทเรียน" ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย "ผู้ที่สงสัย" ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับ ครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความ ยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและ รูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของ

กระบวนการวิจัยมากกว่า ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็น พี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และ นักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย สู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

2.1	จุดเริ่มต้นและขอบเขตโครงการ	5
2.2	วัตถุประสงค์และขอบเขตเป้าหมาย	6
3	กระบวนการดำเนินงานโครงการวิจัย	18
3.1	เริ่มกระบวนการเขียน / กระบวนการพัฒนาโครงการ	18/19
3.2	กระบวนการดำเนินงานวิจัย (1 ปี)	20
3.3	สรุปกิจกรรมระยะที่ 1 (6 เดือนแรก)	22
3.4	สรุปกิจกรรมระยะที่ 2 (6 เดือนหลัง)	24
3.5	ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน	31
3.6	ข้อเสนอแนะของทีมวิจัย / ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	31/32
4	ลักษณะ ชุมชน และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองของชุมชน	34
4.1	การวางผังเครือญาติของชุมชนทั่วไป	34
4.2	ภูมิปัญญาด้านต่างๆ ของชุมชน	37
4.3	ผู้รู้ / ปราชญ์ชาวบ้าน	63
4.4	ลักษณะในการพึ่งพาตนเองด้านอาหารของชุมชน	65
4.5	ประเพณี วิถีธรรมของชุมชน	73
5	บทสรุปและนิยาม	94
5.1	จุดแข็งในการดำเนินชีวิตของชุมชน	94
5.2	ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น	99
5.3	สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงซึ่งต้องคิดถึงปัจจุบัน	101
5.4	สถานการณ์ด้านต่างๆ ของชุมชนในปัจจุบัน	102
5.5	บทสรุปส่งท้าย	105
6	บทสรุป	107

สกว.สำนักงานภาค

สารบัญ

หน้า

สารบัญ

บทคัดย่อ

ส่วนที่ 1	รู้จักโครงการวิจัย	1
ส่วนที่ 2	บริบทชุมชนมุเซอแดงบ้านหัวปาย	5
	2.1 รู้จักชนเผ่ามุเซอแดงโดยภาพรวม	5
	2.2 รู้จักชุมชนมุเซอแดงบ้านหัวปาย	7
ส่วนที่ 3	กระบวนการดำเนินงานโครงการวิจัย	18
	▪ เริ่มกระบวนการเรียนรู้ / กระบวนการพัฒนาโครงการ	18/19
	▪ กระบวนการดำเนินงานวิจัย (1 ปี)	20
	▪ สรุปกิจกรรมระยะที่ 1 (6 เดือนแรก)	22
	▪ สรุปกิจกรรมระยะที่ 2 (6 เดือนหลัง)	24
	▪ ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน	31
	▪ ข้อเสนอแนะของทีมวิจัย / ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	31/32
ส่วนที่ 4	ศักยภาพ ทุนเดิม และภูมิปัญญาที่เอื้อต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน	34
	4.1 การวางกำรระเบียบของชุมชนหัวปาย	34
	4.2 ภูมิปัญญาด้านต่างๆ ของชุมชน	37
	4.3 ผู้รู้ / ปราชญ์ชาวบ้าน	63
	4.4 ศักยภาพในการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชน	66
	4.5 ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน	78
ส่วนที่ 5	บทสรุปและวิเคราะห์ผล	94
	▪ จุดแข็งในการดำเนินชีวิตของชุมชน	94
	▪ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น	99
	▪ สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน	101
	▪ สถานการณ์ด้านต่างๆ ของชุมชนในปัจจุบัน	102
	▪ บทสรุปส่งท้าย	105
	ประวัตินักวิจัย	107

บทคัดย่อ

การศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเขาดงบ้านห้วยปาย เป็นความพยายามในการ “รวบรวมองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ของชุมชน” ที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน ในการดำรงชีพตามวิถีของชาวไทยภูเขา ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงซึ่งห่างไกลและทุรกันดาร เพื่อนำข้อมูลที่รวบรวมบันทึกไว้สืบทอดต่อให้ลูกหลาน จุดประกายให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูและสืบทอดวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชน นอกจากนี้ข้อมูลองค์ความรู้ที่ศึกษาได้เบื้องต้น ยังจะนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนการพัฒนาของหน่วยงานราชการและเอกชน ที่สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทชุมชนต่อไป ซึ่งกระบวนการวิจัยได้มีส่วนในการช่วยรื้อฟื้น กระตุ้นสำนึกและสร้างเสริมศักยภาพของชุมชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดภูมิปัญญา

จากการวิจัยพบว่า ส่วนใหญ่ “ชุมชนบนพื้นที่สูง” จะมีข้อจำกัดในการเข้าถึงการพัฒนาขั้นพื้นฐานด้านต่าง ๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ แม้ว่าจะมีการให้บริการอย่างทั่วถึงแล้วก็ตาม ดังนั้นการที่ชุมชนจะสามารถดำรงชีพ ดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งชนเผ่าให้ได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบซึ่งเป็นตัวชี้วัดความสุขที่สำคัญ คือ

- 1) ปัจจัยสี่ ซึ่งมีความจำเป็นในการดำรงชีพขั้นพื้นฐาน ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค
- 2) ภูมิปัญญา/องค์ความรู้ที่ได้สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งนำมาเป็นตัวจัดการกับปัจจัยทั้งสี่ ให้เกิดประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน
- 3) ประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งคอยควบคุมการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม
- 4) มีระบบผู้นำตามธรรมชาติที่เข้มแข็ง ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำ ในการนำปัจจัยทั้งสี่ ภูมิปัญญา/องค์ความรู้ต่างๆ และประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อที่สั่งสมมาเนิ่นนาน ให้สามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างราบรื่น

องค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้แม้จะส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงชีพมาได้ในอดีต แต่ปัจจุบันสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนมากมาย บางสิ่งมาพร้อมกับการพัฒนาและหรือมาพร้อมกับสื่อด้านต่างๆ ส่งผลให้ในปัจจุบันชุมชนมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ โดยมีการผสมผสานระหว่างสิ่งใหม่เข้ากับสิ่งเก่าซึ่งสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

(ส่วนที่ 1)

รู้จักโครงการวิจัย

หลักการและเหตุผล

ลุ่มน้ำปาย คือพื้นที่ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ลุ่มน้ำปายถือเป็นแหล่งต้นน้ำทางธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัด เพราะเป็นลุ่มน้ำหลักเพื่อใช้อุปโภค บริโภค และใช้เพื่อการเกษตรกรรม ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากป่าในพื้นที่จึงมีอิทธิพลที่อาจจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพและปริมาณของทรัพยากรธรรมชาติอย่างอื่นด้วย (ดิน พืชพรรณ สัตว์ป่า ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ฯลฯ) โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อปริมาณ และคุณภาพของแหล่งน้ำ

ลุ่มน้ำปายเปรียบเสมือนเป็นบ้านหรือที่พักพิงอาศัยของชุมชนมากมายหลายกลุ่ม ส่วนใหญ่เป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายกลุ่ม ได้แก่ ชุมชนกะเหรี่ยง มูเซอ ลีซอ และไทยใหญ่

การตั้งถิ่นฐานชุมชนกระจัดกระจายห่างไกล และส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายและมติ ครม. รวม 570 หมู่บ้าน การสนับสนุนการพัฒนาของรัฐเพื่อให้บริการต่าง ๆ ทำได้ยาก ด้วยมีข้อจำกัดในด้าน พรบ. ป่าไม้ ความห่างไกลและทุรกันดาร ชุมชนเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของประชากรที่ยากจนที่สุดของประเทศไทย เป็นชุมชนที่การบริการต่าง ๆ เข้าไม่ถึง ขาดโอกาสทางการศึกษา ขาดบริการด้านสาธารณสุข ไม่มีไฟฟ้า การพัฒนาช่วงที่ผ่านมา ได้มีหน่วยงานทั้งจากภาครัฐ และเอกชนหลายหน่วยงาน เข้าไปให้ความช่วยเหลือ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการให้บริการพื้นฐานจะครอบคลุมทุกอำเภอและตำบลก็ตาม แต่เนื่องจากการคมนาคมที่ไม่สะดวก ทุรกันดารและห่างไกล ทำให้ประชาชนไม่สามารถไปรับบริการได้ทั่วถึงทุกพื้นที่

จากสภาพปัญหาและข้อจำกัดดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้หลายชุมชนต้องดูแลตัวเอง ชุมชนบ้านหัวปาย ต.เวียงเหนือ อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชนเผ่าลาหู่ญี หรือ มูเซอแดง เป็นอีกชุมชนหนึ่ง ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ซึ่งเข้าไม่ถึงบริการต่าง ๆ จากหน่วยงานรัฐ เพราะชุมชนอยู่ห่างจากตัวอำเภอปาย การคมนาคมไม่สะดวก ไฟฟ้าไม่มี การบริการทางด้านสาธารณสุขจะลงสู่ชุมชนเป็นบางครั้ง ชุมชนมีวิถีชีวิตอยู่มาได้โดยอาศัยความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สืบทอดประเพณีวัฒนธรรม การมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เกื้อกูลและเอื้ออาทรซึ่งกันและกันมานาน

เมื่อกระแสทุนนิยมเริ่มบุกหนักถึงบนดอย โดยมาในรูปแบบการท่องเที่ยว หรือการพัฒนาต่าง ๆ สิ่งแปลกปลอมเข้ามาในชุมชน ส่งผลให้มีการนำพาสิ่งแปลกใหม่เข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้นตามลำดับ ประกอบกับบางปีชุมชนได้ผลผลิตหลักจากไร่ คือ ข้าว ไม่เพียงพอต่อการบริโภคและการยังชีพ ส่งผลให้มีเยาวชนหนุ่มสาวบางส่วนจำเป็นต้องออกหางานทำในต่างถิ่น เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และทุกครั้งที่เยาวชนหนุ่มสาวกลับสู่ชุมชน มักจะนำพาสิ่งแปลกใหม่จากภายนอกติด

ตามมาด้วย โดยเฉพาะการมาในรูปแบบของการแต่งกายที่เปิดเผยมากเกินไป ซึ่งกลุ่มผู้นำชุมชนมีความเป็นห่วงกับการเปลี่ยนแปลงของคนรุ่นใหม่ จึงคิดที่จะรวบรวมองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่มีมาแต่บรรพบุรุษ เก็บข้อมูลบันทึกรักษาไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอดสู่คนรุ่นหลังต่อ และสร้างความตระหนักให้ชุมชนเห็นความสำคัญ และร่วมกันฟื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรมบางอย่างที่เริ่มจะจางหายไป ซึ่งในชุมชนยังมีผู้รู้อยู่ และสามารถถ่ายทอดได้ รวมทั้งเก็บข้อมูลรวบรวมไว้เพื่อเผยแพร่ให้กับคนนอกหมู่บ้าน หรือ หน่วยงานต่าง ๆ ได้นำข้อมูลไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับชุมชนต่อไป

คำถามวิจัย

ในขณะที่ชุมชนเข้าไม่ถึงบริการต่าง ๆ จากรัฐ อะไรที่เป็นจุดแข็งสำหรับชุมชนในการดำเนินชีวิต และสามารถอยู่รอดมาได้หลายชั่วอายุคนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และชุมชนจะตั้งรับกับกระแสการรุกรานจากภายนอก ที่เข้ามาในรูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน ประเพณีวัฒนธรรม ความมั่นคงทางอาหาร รวมทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้จากอดีต ถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาปัญหา ผลกระทบเชิงลบ ที่จะส่งผลต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนในอนาคต รวมทั้งแนวทางในการป้องกันแก้ไขที่เหมาะสมกับชุมชน
3. เพื่อใช้องค์ความรู้เป็นฐานข้อมูลในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ต่อไป

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และตระหนักถึงความสำคัญในองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่
2. ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชน เพื่อความยั่งยืน
3. ได้ชุดข้อมูลองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนอย่างแท้จริง

ขอบเขตพื้นที่วิจัย

บ้านหัวปาย หมู่ 4 ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ระยะเวลาในการวิจัย

ระยะเวลาดำเนินการทั้งสิ้นรวม 22 เดือน (รวมขยายเวลา) ดังนี้

- ระยะเวลาดำเนินกิจกรรม เม.ย. 47 – มี.ค. 48 (12 เดือน) ระยะเวลาดำเนินการจริงตามสัญญา
- ขยายเวลาครั้งที่ 1 มี.ค. 48 – ก.ค. 48 (4 เดือน) ค้างกิจกรรมฟื้นฟูการเย็บผ้า, กิจกรรมฟื้นฟูภูมิปัญญาการจักสาน
- ขยายเวลาครั้งที่ 2 ก.ค. 48 – ม.ค. 49 (6 เดือน) ปรับแก้รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

1. ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยปาย
2. สถานีอนามัย บ้านเมืองน้อย
3. ตัวแทนชุมชน

ทีมวิจัยหลัก

1. นายยาโพ	จะดีก่อย	ปู่เหล็ก บ้านห้วยปาย	(นักวิจัย)
2. นายปะกู	จะดีก่อย	กรรมการหมู่บ้านห้วยปาย	(ผู้ช่วยนักวิจัย)
3. นางไพโรศา	พุทธพันธ์	โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม	(ผู้ช่วยนักวิจัย)

ทีมวิจัยชุมชน

1. นายโกก้วย	ตอคอ	ปู่จอง บ้านห้วยปาย
2. นายยาคะ	แอบิ	หมอยาสมุนไพร
3. นายจะลอ	จะดีก่อย	ฝ่ายการศึกษา
4. นายจะแส	พะยะมณี	ฝ่ายพัฒนา
5. นายจะนู	แอพู	ลาส่อ
6. นายยะฟู	จะดีก่อย	กรรมการ
7. นางนาญ	จะดีก่อย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
8. นางนาบิ้วย	จะดีก่อย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
9. นางนาพะ	จะดีก่อย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
10. นางนามิเต้	จะดีก่อย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
11. นางนะโก่	จะดีก่อย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
12. นางนากอ	จะอุ้ย	กลุ่มแม่บ้านฝ่ายการทอผ้า
13. นายสัมพันธ์	แปรงจิงตา	ครู ศสช. บ้านห้วยปาย

กระบวนการดำเนินการวิจัย ระยะเวลา 1 ปี

กระบวนการทำงาน ช่วงที่ 1

- 1.1 สร้างความเข้าใจกับชุมชน กำหนดประเด็นในการจัดเก็บข้อมูลที่ชุมชนสนใจ แบ่งบทบาทหน้าที่ในการจัดเก็บข้อมูล รวมทั้งจัดเตรียมเครื่องมือ และวิธีการจัดเก็บข้อมูลอย่างง่ายเหมาะกับชุมชน
- 1.2 ประชุมประจำเดือนของทีมวิจัยหลักและทีมวิจัยชุมชน
- 1.3 สัมภาษณ์ผู้รู้ (เก็บข้อมูลเชิงลึก) และเก็บรวบรวมภาพถ่ายต่าง ๆ
- 1.4 วิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมด เพิ่มเติม – แก้ไข และจัดเก็บข้อมูลเขียนรายงานความก้าวหน้า ระยะ 6 เดือนแรก

กระบวนการทำงาน ช่วงที่ 2

- 2.1 ผู้รู้ในชุมชนร่วมกันวางแผนงานตามปฏิทินของชุมชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ในรอบ 1 ปี
- 2.2 อนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ในรอบ 1 ปี

กระบวนการทำงาน ช่วงที่ 3

- 3.1 เวทีเผยแพร่ข้อมูลที่รวบรวมได้เป็นองค์ความรู้ชุมชน เสนอผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ได้ทราบ
- 3.2 สรุป / ประเมินผล และรวบรวมผลการวิจัยทั้งหมดให้เป็นรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

(ส่วนที่ 2)

บริบทชุมชนมุขเซอแดงบ้านหัวปาย

2.1 รู้จักชนเผ่ามุขเซอแดงโดยภาพรวม

ประวัติความเป็นมา

คำว่า มุเซอ เป็นคำภาษาไทยใหญ่ คนไทยเรานำมาใช้เรียกชนชาวเขาเผ่าหนึ่งที่เรียกตนเองว่า “ลาหู่” มุเซอในความหมายของคนไทย หมายถึง มุเซอดำ (ลาหู่ณะ) มุเซอแดง (ลาหู่ณี) และมุเซอกุ้ย หรือ มุเซอเหลือง (ลาหู่ซี)

ถิ่นกำเนิดของมุเซออยู่ใกล้เขตแดนประเทศธิเบต แล้วจึงอพยพเคลื่อนย้ายไปทางตอนใต้ของยูนนาน ภายหลังชนเผ่ามุเซอมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มชนเชื้อชาติโล ๆ ซึ่งก็มาจากทิเบต และอพยพไปอยู่ทางใต้ของประเทศจีน จะเห็นได้ว่ามีลักษณะบางสิ่งบางอย่างที่คล้ายกับชนเผ่าลีซอและอีเก้อ

ภาษาพูดของมุเซอจัดอยู่ในตระกูลจีนทิเบต มีลักษณะเป็นภาษาคำโดด ไม่มีเสียงพยัญชนะสะกด แบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มภาษาลาหู่ณะ ภาษาไทย เรียกว่า มุเซอดำ (ลาหู่ณี) ไทยเรียก มุเซอแดง (ลาหู่ซี) ไทยเรียกว่า มุเซอเหลือง และในการติดต่อสื่อสารระหว่างมุเซอกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งอีเก้อ ลีซอ จีนฮ่อ มักจะใช้ภาษาลาหู่ณะ มุเซอดำ (ลาหู่ณะ) เป็น ภาษากลาง

การแบ่งกลุ่ม

มุเซอแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 4 กลุ่ม กลุ่มใหญ่ 2 กลุ่มแรกคือ มุเซอดำ และมุเซอแดง กลุ่มเล็ก 2 กลุ่มหลังคือ มุเซอณี หรือมุเซอกุ้ย และมุเซอเซเหลง การแบ่งเป็น 4 กลุ่มย่อยเช่นนี้ เป็นการแบ่งแต่เพียงคร่าว ๆ ตามความแตกต่างเพียงผิวเผินในเรื่องพิธีกรรมทางศาสนาและการแต่งกาย แต่ในทางภาษาศาสตร์แล้ว ภาษามุเซอดำ มุเซอแดง มุเซอเซเหลงใช้พูดติดต่อกันได้ ยกเว้น ภาษามุเซอกุ้ย เท่านั้นที่ใช้พูดติดต่อกับมุเซอกลุ่มอื่นไม่ได้ มุเซอดำ เรียกตนเองว่า ลาหู่ณะ อาจกล่าวได้ว่าเป็นมุเซอกลุ่มดั้งเดิมที่อพยพมาจากทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมียนมาร์ และยูนนาน

มุเซอแดงน่าจะถือได้ว่าเป็นสาขาที่แตกต่างจากมุเซอดำ เรียกตนเองว่า ลาหู่ณี ที่เรียกว่ามุเซอแดงนั้นมีความหมาย 2 ประการ คือหมายถึงแถบสีแดงผืนผ้าของผู้หญิง หรืออาจหมายถึงพรานป่าก็ได้

มุเซอณี หรือ มุเซอเหลือง ซึ่งคนไทยและไทยใหญ่ เรียกว่า มุเซอกุ้ย เป็นกลุ่มมุเซอที่มาจากทางใต้ แบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 4 กลุ่ม คือ มุเซอชินะตอ มุเซอชีอะดอะกะ ทั้ง 2 กลุ่มนี้อยู่ทางใต้ของยูนนาน อีก 2 กลุ่ม คือ มุเซอชีบาหลา และ มุเซอชีบาเกี้ยว อาศัยอยู่ในรัฐเชียงตุง รัฐฉานในเมียนมาร์ และในประเทศไทย

มุเซอเนเล เรียกตนเองว่า นะเหมียว มาแต่ครั้งที่ยังตั้งหลักแหล่งอยู่ในขุนนางและเพิ่งมาเรียกตนเองว่า มุเซอเนเล ก็เมื่ออพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย คนไทยเรียกขนานนี้ว่า มุเซอคำ โดยดูจากลักษณะการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดสีดำ

มุเซอเนเลในประเทศไทยมี 3 กลุ่ม คือ มุเซอพะคอ มุเซอนะมือ และมุเซอมะเหลาะ (มะลอ)

ระบบทางสังคม / สถาบันครอบครัว

โครงสร้างทางสังคมของมุเซอ ประกอบด้วย หน่วยเบื้องต้น 2 หน่วย คือ ครอบครัวและหมู่บ้าน ครอบครัวมุเซอยึดถือแบบพัวเดียวเมียเดียว แต่บางครั้งถ้าครอบครัวมีขนาดเล็ก เพราะมีสมาชิกน้อยเกินไป ไม่อาจทรงตัวทางเศรษฐกิจ หรือประกอบพิธีทางศาสนาได้ตามลำพัง ก็อาจจะไปอยู่ร่วมกับครอบครัวอื่นที่เกี่ยวข้องเป็นญาติกันได้ ส่วนในระดับหมู่บ้าน มุเซอมีลักษณะทางสังคมที่ผูกพันกันอย่างหลวม ๆ แต่ละครัวเรือนมีอิสระมาก สามารถแยกตัวออกจากหมู่บ้านได้ตลอดเวลา ยกเว้นกรณีที่ยังมีพันธะเรื่องการแต่งงานหรือ เรื่องหนี้สินที่มีต่อเพื่อนบ้าน

ระบบเครือญาติ

มุเซอมีการสืบตระกูลทางฝ่ายแม่ ตัวอย่างที่สนับสนุนความคิดเช่นนี้ได้แก่ การที่เด็ก ๆ ตั้งแต่เกิดมาก็อาศัยอยู่ในครอบครัวของฝ่ายแม่จนกระทั่งแต่งงาน (ถ้าไม่ยอมลงไปสร้างบ้านเรือนใหม่)

ผู้ชายแต่งงานแล้วก็ต้องออกจากบ้านไปอยู่บ้านภรรยา แต่เป็นที่สังเกตว่าผู้ชายมุเซอแดงเมื่อแต่งงานไปเป็นชาย และลูกเขยให้ฝ่ายพ่อแม่ไปอยู่ด้วย ประมาณ 1-2-3 ปี และอาศัยอยู่กับครอบครัวของภรรยาตามประเพณีแล้วมักจะเกิดเหตุกับฝ่ายพี่น้องของภรรยา ต้องลงไปอยู่บ้านเพื่อแยกตัวไปสร้างบ้านเรือนใหม่ โดยจะสร้างบ้านและจัดหาพื้นที่ในการสร้างบ้านเอง เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมก็มักจะเข้าร่วมกับญาติทางฝ่ายสามี และไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวกับญาติทางฝ่ายภรรยาเท่าใดนัก ฝ่ายสามีจะเป็นผู้สืบตระกูลแทนเมื่อบิดามารดาของตนเสียชีวิต

มุเซอมีชื่อที่ใช้เรียกกันเพียงชื่อแรกชื่อเดียว ไม่มีแซ่ หรือ นามสกุล สำหรับผู้ที่มีนามสกุลนั้น มีใช้อยู่ เพราะว่ามีผู้เข้าไปตั้งให้ มีคติของมุเซอกล่าวไว้ว่า **“มุเซอทุกคนจะต้องช่วยเหลือผู้อื่นที่ต้องการความช่วยเหลือ เพราะเป็นญาติพี่น้องกัน ไม่ว่าจะเด็ก หรือ ผู้ใหญ่”** จึงทำให้ดูเหมือนว่าทั้งหมู่บ้านเป็นญาติพี่น้องกันหมด แม้จะเป็นญาติไกลชิดที่มีได้ร่วมบิดามารดาเดียวกัน ก็นับถือเป็นญาติทั้งสิ้น ลักษณะความสัมพันธ์ทางเครือญาติเช่นนี้ ก่อให้เกิดความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่เสมอ แนวความคิดเรื่องการนับญาติเช่นนี้ยังทำให้ระบบเครือญาติขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ จากนับถือญาติภายในครอบครัวเรื่อยไป จนถึงลูกพี่ลูกน้องทั้งจากฝ่ายพ่อและแม่ ลูกของลูก ลูกของลูกพี่ลูกน้อง ตลอดจนขึ้นไปจนถึงนับญาติในช่วงอายุที่นับลงถึงลูกหลานในอนาคตอีกช่วงอายุหนึ่งลงมา โดยนัยนี้ บางครั้งก็เป็นปัญหาสำหรับบางครัวเรือน ต้องแยกย้ายตัวออกไปจากหมู่บ้าน เพราะความที่มีญาติที่ต้องคอยให้ความช่วยเหลืออยู่มากจนไม่อาจแบกภาระการช่วยเหลือที่ยากจนได้ตลอดไป

ระบบความเชื่อ

ความเชื่อของมุเซอเป็นทั้งแบบที่นับถือพระเจ้าผู้อื้อชาผู้สร้างโลก และในเวลาเดียวกันก็มีความเชื่อในเรื่องผีสางเทวดาด้วย เขาเชื่อว่ามีพระเจ้าองค์หนึ่งผู้ทรงสร้างโลกและมนุษย์ขึ้น พระเจ้าผู้สร้างโลกของมุเซอที่นับถือเป็นพระบิดามีพระนามว่า “กือซา” เขามีความเชื่อว่าพระเจ้าของพวกเขาคือผู้สร้างความดีทั้งมวล

อย่างไรก็ดี นอกเหนือจากพระเจ้าแล้วยังมีความเชื่อในภูติผีวิญญาณอันได้แก่ ผีเรือน ผีประจำหมู่บ้าน ผีป่า ผีพายุ ผีฟ้า ผีไร่ ผีนา ผีป่า ผีดอย ผีเจ้าที่ ผีพ่อ ผีแม่ เป็นต้น ทั้งนี้ความเชื่อต่าง ๆ ยังมีการเล่าสืบทอดเป็นนิทานมากมาย

2.2 รู้จักชุมชนมุเซอแดงบ้านหัวปาย

๘ แผนที่ประวัติศาสตร์การย้ายชุมชน

1. ชามูเซอแดงดั้งเดิมได้อาศัยอยู่ที่ **เมืองลาซา ประเทศทิเบต** แต่เนื่องจากสถานการณ์ช่วงนั้นเกิดสงครามทะเลาะกับประเทศจีนมีเหตุการณ์ข่มขืนลูกเมียชามูเซอแดง มีการแย่งชิงอาณาเขตกัน ชามูเซอแดงจึงตัดสินใจอพยพโยกย้ายหนีมาอยู่ที่ประเทศไทย ที่ บ้านแสนคำลือ อ.ปางมะผ้า และบางส่วนอพยพไปอยู่ที่ประเทศลาว
2. เมื่อชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่บริเวณ **บ้านแสนคำลือ** แต่ปรากฏว่าทำมาหากินลำบาก การเพาะปลูกไม่ดี เนื่องจากอากาศเย็นจัด อีกทั้งพื้นที่ทำกินไม่เพียงพอต่อประชากรที่อพยพมา จึงเกิดแนวคิดที่จะหาพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้น ทำให้บางส่วนย้ายจากบ้านแสนคำลือ มายังพื้นที่ ดอยสามจุก ซึ่งปัจจุบันยังมีชามูเซอแดงเหลืออยู่ที่บ้านแสนคำลือ
3. **ดอยสามจุก** เป็นบริเวณพื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาใกล้หัวน้ำต้อในประเทศพม่า ชาวบ้านทั้งหมดอยู่ในพื้นที่ประมาณ 50 ปี จึงทำการย้ายมายังพื้นที่ที่ชาวบ้านเรียกว่า แหม่มกีแสเด สาเหตุที่ทำการย้ายจากดอยสามจุก เนื่องจากมีปัญหาด้านการคมนาคม เดินทางหากินลำบาก ชื่อของลำบาก เช่นเกลือ อีกทั้งมีปัญหาชายแดนจึงเกิดความกลัว พื้นที่ยังคงมีปัญหาด้านการเกษตรเช่นเดียวกับบ้านแสนคำลือ
4. จากดอยสามจุกชาวบ้านก็ทำการย้ายมาอยู่ บริเวณ **อ.ปายในปัจจุบัน** แต่ย้ายไปหลายพื้นที่ดังนี้

4.1 บริเวณแหม่มกีแสเด อ.ปาย เป็นบริเวณที่มีต้นไม้สีเขียวอยู่เยอะ ลักษณะคล้ายต้นไม้แดง ชาวบ้านจึงเรียกพื้นที่เช่นนั้น ชาวบ้านได้อาศัยในพื้นที่นี้เป็นเวลา 20 ปี ก่อนที่จะทำการย้ายไปยังทาโก้ย สาเหตุที่ทำการย้าย เนื่องจากบริเวณแหม่มกีแสเดอยู่ใกล้ริมทางหลวงที่ใช้ในการเดินทาง ทำให้เกิดอันตรายโดยเฉพาะมีคาราวานชาวจีนขับขึ้นจำนวนมาก ชาวบ้านในหมู่บ้านถูกฆ่า ทำให้รู้สึกไม่ปลอดภัยจึงย้ายมายังพื้นที่ทาโก้ย

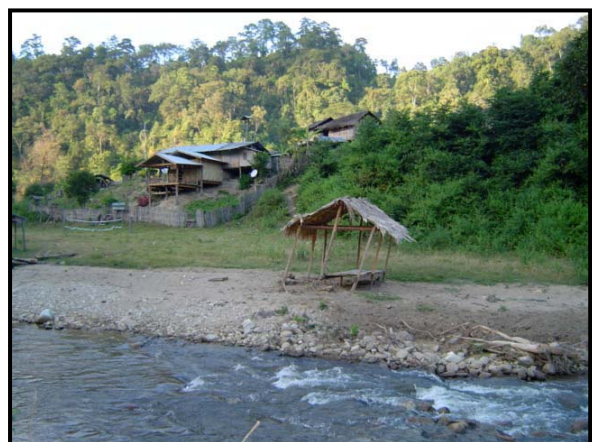
4.2 บริเวณทาโก้ย คำว่า “ทาโก้ย” แปลว่า “น้ำตกเสียงดัง” ลักษณะภูมิศาสตร์ที่ตั้งจึงอยู่ใกล้น้ำตกบริเวณห้วยงู ชาวบ้านอาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นเวลา 12 ปี ก่อนทำการอพยพ เนื่องจากเกิดโรคมาลาเรีย มีคนตายในหมู่บ้าน จึงเกิดความกลัว อีกทั้งชาวภูซอกุ้ยที่อาศัยอยู่ทางด้านเหนือบริเวณห้วยงูเกิดทะเลาะกับชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ปลายน้ำห้วยงู เนื่องจากทำให้ดินน้ำเสียหาย ดังนั้นเมื่อโครงการสามหมื่นได้เข้ามาพัฒนาในพื้นที่จึงแก้ไขปัญหา ทำการต้อนรับชาวภูซอกุ้ยทั้งหมดออกจากบริเวณห้วยงู ให้มาอยู่ที่บริเวณป่ามะนอด

4.3 บริเวณป่ามะนอด เป็นบริเวณที่หนาแน่นด้วยต้นไม้ชนิดหนึ่งผลรับประทานได้ ลักษณะพื้นที่เป็นสันคอย อาศัยอยู่บริเวณนี้เป็นเวลา 10 ปี ก่อนที่จะทำการย้ายไปยังพื้นที่ปางงาน สาเหตุที่ทำการย้าย เนื่องจากโครงการหลวงฯ เสนอให้ไปรับจ้างทำการปลูกป่า เช่นไม้สน โดยต้องทำการย้ายหมู่บ้านทั้งหมดไปอยู่ที่บริเวณปางงานซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกป่า โดยได้ค่าจ้างวันละ 16-17 บาท หากเป็นผู้ชายที่แข็งแรงมีกำลังดี จะได้ค่าแรงวันละ 19 บาท

4.4 บริเวณปางงาน ชาวบ้านอาศัยในพื้นที่เป็นเวลา 4 ปี ก่อนที่จะทำการย้ายมายังพื้นที่สะเปาเสอเว สาเหตุที่ทำการย้ายเนื่องจาก หลังจากที่ทำการรับจ้างปลูกป่าปรากฏว่า รายได้น้อยไม่พอกิน จึงย้ายออกทั้งหมู่บ้านมาอยู่ที่บริเวณสะเปาเสอเว

4.5 บริเวณสะเปาเสอเว (ภาษามูเซอ เป็นชื่อของดอกบัวตอง) ชาวบ้านอยู่ในพื้นที่ทั้งหมดจำนวน 6 ปี ก่อนที่จะทำการย้ายสาเหตุเนื่องจากโครงการสามหมื่นได้เข้ามาสำรวจพื้นที่อยู่อาศัย ผลปรากฏว่าพื้นที่ไม่เหมาะสม ไม่เป็นระเบียบ อีกทั้งแคบและเล็กไม่เพียงพอ จึงทำการสำรวจพื้นที่บริเวณอื่นใกล้เคียง ทำให้ต้องทำการย้ายมาอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน ณ ริมน้ำปาย

4.6 ปัจจุบันอยู่อาศัยในพื้นที่ริมฝั่งน้ำปาย นับจนถึงปี พ.ศ.2548 (รวมระยะเวลา 11 ปี) ปัจจุบันยังคงมีพื้นที่เพาะปลูกบางส่วนอยู่ในบริเวณพื้นที่ท่าโก้ย ผู้นำคนแรกชื่อ นายจะหย่อน จะดีก้อย ลีนสุดหน้าที่เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2548 เนื่องจากมีอายุมากแล้วไม่สามารถเดินทางเข้าร่วมประชุมได้สะดวก ผู้นำคนที่สอง คือ นายปะญู จะดีก้อย เริ่มปฏิบัติหน้าที่ต่อจากผู้นำคนแรกในเดือนกุมภาพันธ์ 2548 เนื่องจากเป็นคนหนุ่มสุขภาพแข็งแรงสามารถเดินทางไปประชุมในที่ต่างๆ ได้สะดวกกว่า (ให้ข้อมูลนายยาโพ จะดีก้อย/พ่อเผ่าयाกะ แอบิ และชาวบ้านหัวปาย วันที่ 2 มี.ค.48)

คณะกรรมการหมู่บ้าน

1. นายปะญู	จะดีก้อย	ผู้นำหมู่บ้าน
2. นายยาโพ	จะดีก้อย	ผู้ช่วย
3. นายยะฟู	จะดีก้อย	ผู้ช่วย
4. นายจะหยี	จะดีก้อย	ฝ่ายปกครอง
5. นายยาอะ	แอบิ	ฝ่ายปกครอง
6. นายจะหา	จะดีก้อย	ฝ่ายพัฒนา
7. นายจะแส	พะยะมะหนี	ฝ่ายพัฒนา
8. นายจะลอ	จะดีก้อย	ฝ่ายการศึกษา
9. นายจะลี	แอ้ทอ	ฝ่ายการศึกษา
10. นายแดง	จะเสอ	ฝ่ายสาธารณสุข
11. นายโก่ก้วย	จะโจ	ฝ่ายสวัสดิการ

ข้อมูลประชากรบ้านหัวปาย (สำรวจวันที่ 18 พฤศจิกายน 2547)

จำนวนประชากรรวม	122	คน
- ชาย	66	คน
- หญิง	56	คน
จำนวนหลังคาเรือน	29	หลังคาเรือน
จำนวนครอบครัว	29	ครอบครัว
ประชากรนับถือศาสนา	พุทธ/ผี	
อาชีพ	ทำไร่, เลี้ยงสัตว์, หาของป่า	
สัตว์เลี้ยง	หมู, วัว, ควาย, ไก่, เป็ด	
ทรัพยากรป่าไม้	ไม้สน, ไม้ก่อ, ไม้ซาง, ไม้บง	

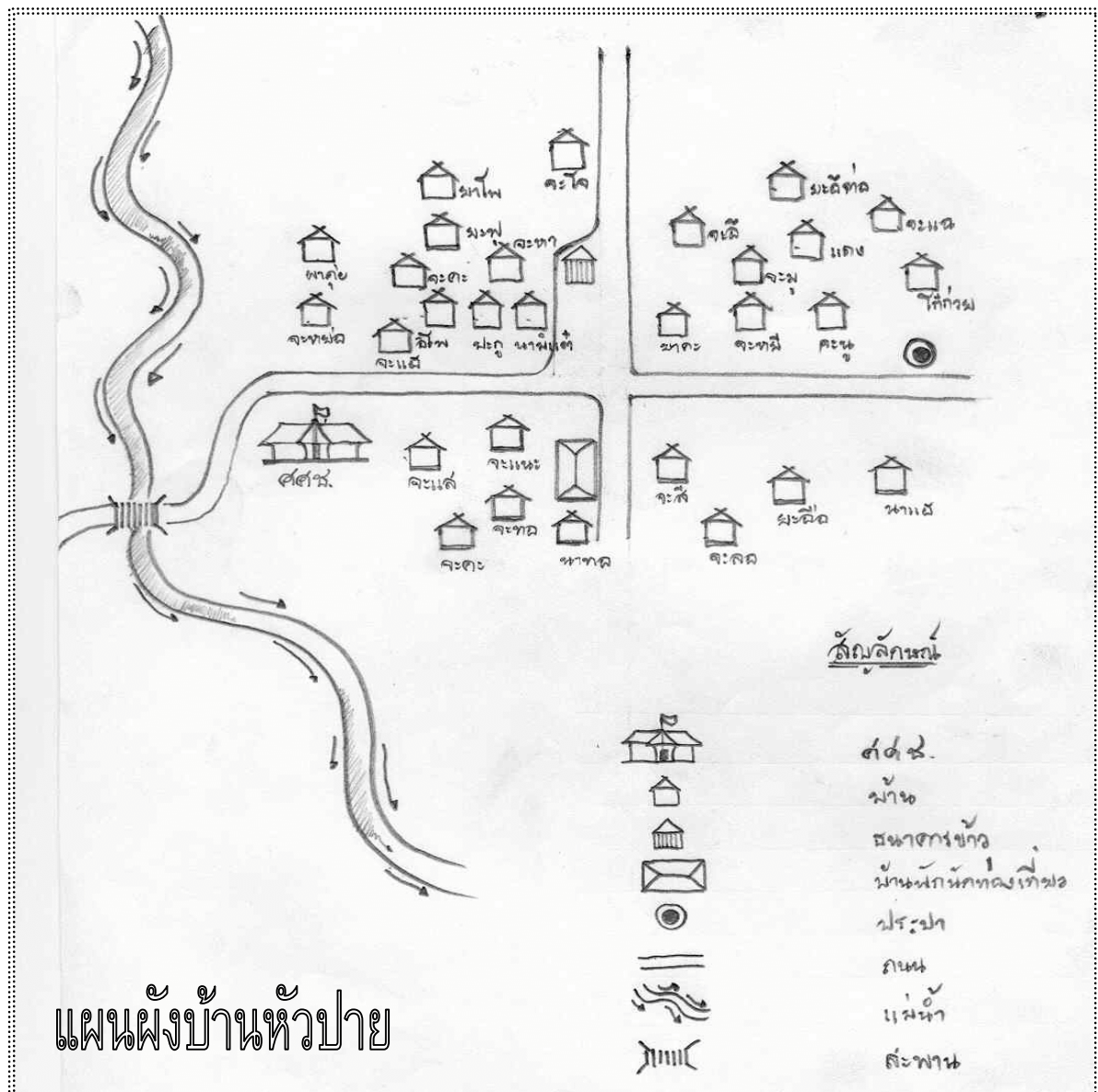
สัตว์เลี้ยงที่เป็นรายได้ให้กับชุมชน

- หมู 115 ตัว,
- วัว 65 ตัว,
- ควาย 17 ตัว

การก่อตั้งหมู่บ้าน

แรกเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านจะต้องมีบุคคลสำคัญ 3 ท่าน คือ **ปู่เหล็ก** **ปู่ทอง** **ลาสอ** “**ปู่เหล็ก**” มีบทบาทสำคัญในการทำเครื่องมือทางการเกษตรให้แก่ทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน เนื่องจากในอดีตไม่มีถนน การคมนาคมไปมาลำบากกระยะทางไกลและสิ้นเปลืองเวลามีค 1 อันใช้เวลาเดินทาง 2 – 3 คีน ดังนั้นจึงทำใช้กันเอง “**ปู่ทอง**” มีบทบาทด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน “**ลาสอ**” ทำหน้าที่คล้ายกับครู คอยอบรมสั่งสอนเยาวชนให้ปฏิบัติตนในครรลองที่ถูกต้อง ผู้นำชุมชนที่สำคัญทั้ง 3 คนจะมีสัญลักษณ์ คือ “**ตุ่งขาว**” ปักไว้หน้าบ้านเป็นสัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกว่า เป็นคนศักดิ์สิทธิ์ มีตำแหน่งที่สำคัญตามความเชื่อของชุมชน สามารถทำพิธีกรรมต่าง ๆ ให้กับชุมชนได้

จำนวนประชากรแยกตามอายุ/เพศ

อายุ	ชาย	หญิง	รวม
0 – 3 ปี	2	5	7
4 – 6 ปี	7	11	18
7 – 15 ปี	15	4	19
16 – 25 ปี	20	17	37
26 – 50 ปี	20	17	37
51 ปีขึ้นไป	2	2	4
รวม	66	56	122

หมายเหตุ : สำรวจเมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ.2547

ปฏิทินมูเซอ

มูเซอไม่มีปฏิทิน ในอดีตการนับเดือนนับวัน ชาวมูเซอแดงจะดูที่ดอกไม้ออกตามฤดูกาลต่าง ๆ เช่น หากจะดูวันกินวอปีใหม่ว่าใกล้ถึงหรือยังนั้น จะสังเกตจาก “ดอกท้อ” เพราะดอกท้อจะบานในช่วงปีใหม่ หรือไม้ผลต่าง ๆ เป็นต้น

ปฏิทินปีของชาวมูเซอแดง ในรอบ 1 ปี เรียกว่า “เตคอด” (คอด หมายถึง ปี) รายละเอียดดังนี้

1. มูกอด	7. พะคอด
2. หย่อคอด	8. นูกอด
3. หมอกอด	9. ล่างคอด
4. จ๊ะคอด	10. ท่องลาคอด
5. ฟั้นคอด	11. ลอคอด
6. หวะคอด	12. ซีคอด

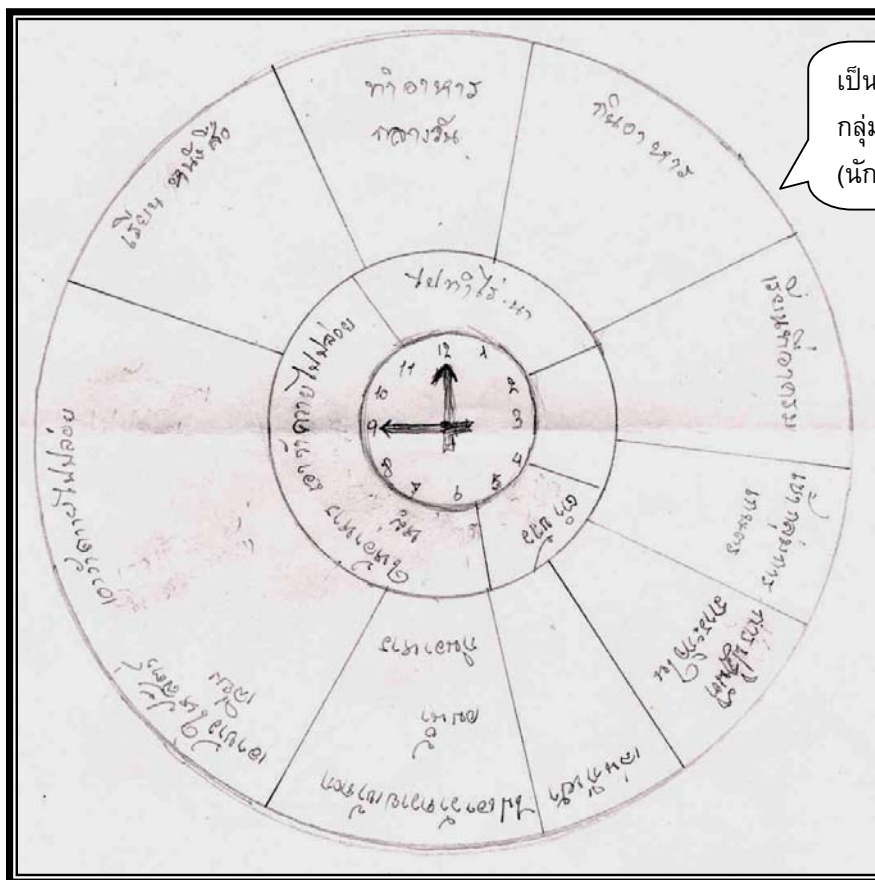
ปฏิทินวัน ปฏิทินวันของชาวมูเซอแดง มี 12 วัน

ภาษาไทยเรียก “วัน” ภาษามูเซอเรียก “นี”

ภาษาไทย (วัน)	ภาษามูเซอ (นี)	ความหมาย
1. วันมั่ว	1. มูนี	วันมั่วเป็นวันสลด ไม่ค่อยดี
2. วันแพะ	2. หย่อนี	เป็นวันไม่ดีแล
3. วันลิง	3. หมอดนี	เป็นวันดี ปลุกอะไรก็มีกำไรมาก
4. วันไก่	4. จ๊ะนี	เป็นวันหาไม่ได้ อย่า ไม่ดีแล
5. วันหมา	5. ฟั้นนี	เป็นวันไม่ดี ไปไหนไม่ได้กินอะไร
6. วันหมู	6. หวะนี	เป็นวันเดินทางเหนื่อย ไม่ดีแล
7. วันหนู	7. พะนี	เป็นวันปลูกข้าวดีมาก
8. วันวัว	8. นูนี	เป็นวันลืมห้างไม่ดี
9. วันเสือ	9. ล่านี	เป็นวันแรงดีมาก เลี้ยงผีเลี้ยงต่าง ๆ ดีมาก
10. วันกระต่าย	10. ท่องล่านี	เป็นวันเพิ่มดีมาก
11. วันพญานาค	11. ลอนี	เป็นวันเงินทองดีมาก
12. วันงูเล็ก	12. ซีนี	เป็นวันตาย ไม่ดีแล

กิจกรรมประจำวัน

วัน	ลำดับที่	กิจกรรมหรืองาน	ช่วงเวลา	เวลาที่ใช้
14 ค่ำ (ก่อนวัน ศีล 15 ค่ำ)	1	● คำข้าว	05.00 - 6.00 น.	1 ชั่วโมง
	2	● ให้อาหารหมู	06.00 – 06.30 น.	30 นาที
	3	● เอาวัวควายไปปล่อย	06.30 – 07.50 น.	1 ชั่วโมง 20 นาที

เป็นกิจกรรมของ
กลุ่มคนวัยผู้ใหญ่
(นักศึกษาทางไกล)

กองทุนชุมชน

1. ธนาคารข้าว ได้รับสนับสนุนจากโครงการคอยสามหมื่น มีข้าวเปลือก 100 กว่าถัง เป็นเงินจำนวน 5,000 บาท มีไว้สำหรับซื้อข้าว และให้กู้ยืม ผู้ดูแลบัญชี คือ นายยะฟู จะดีก่อย และคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นหลัก บางปีที่ข้าวไม่พอกินสามารถกู้ยืมเป็นข้าว ยืม 4 ถัง คืนกลับมา 5 ถัง บางครอบครัวยืมเป็นเงิน ให้ยืมรายละเอียดไม่เกิน 500 บาท คัดดอกเบี้ย ร้อยละ 5 บาท ต่อ เดือน ปัญหาที่พบ คือ ชุมชนบางส่วนได้แยกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ คือ หมู่บ้านปายสองแ่ง ชุมชนมีการแบ่งข้าวให้ครั้งหนึ่งไปด้วย เพราะเวลาขี้มไปแล้วไปตั้งหมู่บ้านไกลเอาคืนไม่ได้

ชาวบ้านนำข้าวเก็บไว้ที่
ธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน

2. สหกรณ์ ได้รับสนับสนุนจาก
ศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียน
อำเภอปาย ศสช.แม่ฟ้าหลวง “บ้านหัว
ปาย” จำนวน 4,000 บาท ให้มาเมื่อ
ปี พ.ศ. 2546 จำนวน 2,000 บาท
ปัจจุบันมี 4,000 กว่าบาท ใช้ในการ
ซื้อของมาขายในหมู่บ้าน เช่น น้ำมัน
ปลากระป๋อง ปลาหู ส่วนใหญ่เป็น
ของกินในหมู่บ้าน ปัญหาที่พบ คือ
ไปซื้อมาขายไม่ได้ โดยเฉพาะฤดูฝน

เนื่องจากเส้นทางคมนาคมลำบาก เดินทางไกล ถ้าไรได้ไม่คุ้มค่าน้ำมันรถ หรือ รายได้ไม่คุ้มราย
จ่าย ส่วนใหญ่จะซื้อของมาขายเมื่อเส้นทางการคมนาคมสะดวก เช่น ในช่วงเทศกาลกินวอปีใหม่ของ
ชุมชน ซื้อกันทั้งหมู่บ้าน ประมาณ 10 วันของที่นำมาขายก็จะหมดเนื่องจากมีทุนน้อย ไม่
สามารถนำมาขายจำนวนมากได้

3. กองทุนยา ของสมเด็จย่า แรกให้ 2,400 บาท ให้เป็นตัวยาแล้วนำมาขาย ปัจจุบันมีเงิน 2,500 บาท
ยาซื้อจากสถานีอนามัยบ้านเมืองน้อย และอ.ปาย ปัญหาที่พบ คือ ยาซื้อมามากใช้ไม่หมดยาจึงหมด
หมดอายุก่อน ยาที่หมดอายุสามารถแลกคืนได้ ผู้ดูแลกองทุนยา คือ นายยะฟู จะดีก้อย ซึ่งเป็น อสม.
และนายแดง จะเสอ ยาที่ใช้มากในปี 2541 – 2543 คือ ยา
พาราเซตามอล (เพราะมีจำนวนผู้ติดเชื้อมาก) ใช้ปีละ 5,000
เม็ด หลังจากนั้นปริมาณการใช้ได้ลดลงเหลือปีละ 1,000 เม็ด
ต่อปี ยาที่ซื้อมาขายส่วนใหญ่ คือ ยาแก้ไอ ยาแก้แพ้ ยา
เคลือบกระเพาะอาหาร

รายได้ของชุมชน

รายได้ของชุมชนไม่สามารถเฉลี่ยได้ เพราะรายได้ไม่
สม่ำเสมอ มีการขายผลผลิตได้เฉพาะบางครั้งเท่านั้น เมื่อมีความ
จำเป็นจึงมีการขายสัตว์เลี้ยง สัตว์ที่เลี้ยงในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่
เลี้ยงไว้เพื่อบริโภคและจำหน่ายเป็นรายได้ของครัวเรือน เมื่อจำ
เป็นต้องการใช้เงินก็จะขายให้พ่อค้าที่บ้านเมืองน้อย อ.ปาย จ.
แม่ฮ่องสอน และ อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่ รับจ้างเกษตร และอื่น
ๆ ดังนี้

- รายได้หลัก มาจากการขายสัตว์เลี้ยง ได้แก่ วัว ควาย หมู

- วัว/ควาย ราคา ประมาณ 5,000 – 7,000 บาท ตัวใหญ่ราคาสูงสุดประมาณ 10,000 บาท ส่วนใหญ่จะขายในช่วงเทศกาลกินวอปีใหม่ วัว ปี 2547 ขายไปประมาณ 10 ตัว ราคาขึ้นอยู่กับขนาดของสัตว์ การขายพ่อค้าจากเมืองปายและเวียงแหงจะเข้ามาซื้อเอง บางครั้งหากได้งูออกไปให้จะได้ค่าสูงต่างหาก เงินที่ได้มานำมาซื้อเครื่องนุ่งห่มช่วงเทศกาลกินวอปีใหม่ วัวเป็นรายได้หลัก ทำรายได้ให้มากที่สุด แต่บางบ้านจะไม่มีวัว
 - หมู ตัวเล็กประมาณ 10 กิโลกรัม ราคา 700 – 800 บาท ส่วนใหญ่ซื้อไปเลี้ยง ตัวใหญ่ 30 – 40 กิโลกรัม ราคา 2,000 – 3,000 บาท ชาวบ้านแถบเมืองน้อยและเวียงแหงจะซื้อไปฆ่ากินเอง เงินที่ได้ชาวบ้านจะนำไปซื้อพริก เกลือ ของใช้ในบ้าน หรือของอื่น ๆ ที่ขาดแคลน
- รายได้รอง
- ข้าว ราคาถึงละ 50 บาท ปี 2547 ขายไปจำนวน 200 – 300 ถัง เพราะข้าวเหลือค้างปีมาก ไม่ได้ขายทุกหลังเรือน จะเฉพาะหลังคาเรือนที่เหลือมากเท่านั้นจึงจะขาย
 - พืชผักเกษตร หากมีเวลาชาวบ้านจะนำไปขาย เมื่อเวลาไปเยี่ยมหาลูกหลานที่เรียนอยู่บ้านเมืองน้อย เมื่อไปจะนำพืชผักติดไปด้วยเพื่อไม่ให้ไปกลับตัวเปล่า ผักที่นำไปขาย ได้แก่ แตง ผักกาด ในอดีตแตงราคาถูกละ 10-20 บาท ปัจจุบันกิโลกรัมละ 5 บาท รายได้เมื่อขายไม่คุ้มกับเวลาที่เสียไป รายได้ต่อครั้งประมาณ 150 บาท หากเอาใส่รถจักรยานยนต์ไปจะมีรายได้ประมาณ 200-300 บาท ซึ่งดูจะคุ้มกว่า แต่หากจำเป็นก็จะขายเพื่อให้มีรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น
 - เปิดเทศ ราคาตัวละ 100 บาท ขายกันในหมู่บ้าน สาเหตุที่ขายเนื่องจากเปิดเทศกินจุ คนเผ่าคนแก่มีความเชื่อไม่กินเปิด เพราะในอดีตไม่เคยเห็นจึงไม่กล้ารับประทาน ปัจจุบันยังมีความเชื่อนี้อยู่
 - ตีมีด รายได้ดี มีดใหญ่ราคาอันละ 150 - 200 บาท มีดงอ 100 – 150 บาท ขึ้นอยู่กับขนาด หากเป็นคนรู้จักหรือ เพื่อนฝูงจะให้ฟรี มีดทำงานหรือมีดผ่อาจ จะนำไปขายที่เวียงแหง เมืองน้อย ส่วนในหมู่บ้านไม่ขาย ตีให้ฟรีโดยปู่เหล็ก นายยาโพ จะดีก็อย เป็นผู้ตีให้ ทุกปีต้องตีเหล็กให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน คราวเรือนไหนไม่มีจะตีให้ใหม่ บางคราวเรือนเคยตีให้แล้วก็จะได้ซ่อมให้ ในแต่ละปีสมาชิกแต่ละครัวเรือนจะนำข้าวมาให้เป็นการแลกเปลี่ยน ตีมีด ปีละ 10,000 บาท รับจ้างตีให้ครั้งละ 1,000 – 2,000 บาท นิยมทำในช่วงถางไร่
 - เย็บผ้า ได้แก่ ย่าม ราคาใบละ 200 – 250 บาท, สร้อยผูกข้อมือ เส้นละ 10 บาท ขายให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติต่าง ๆ จะขายได้ครั้งหนึ่ง
 - รับจ้างทำงานก่อสร้าง ที่หมู่บ้านจัดสรรกุลพันธวิ ใน จ.เชียงใหม่ แบบอยู่ประจำ ปัจจุบันมีผู้ไปทำงานจำนวน 9 คน รายได้วันละ 100 - 140 บาท รายได้นำมาซื้อรถจักรยานยนต์แล้วส่งกลับมาไว้ที่บ้านให้ทางบ้านใช้ พอถึงเวลาตีข้าว-แบกข้าวเยาวชนที่ออกไปทำงาน ก็จะกลับมาช่วย และกลับมาช่วงเทศกาลกินวอปีใหม่ มีการเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย คือ มีการย้อมผม

แดง เจาะหู เจาะจมูก การแต่งตัวเปลี่ยนไป แต่อุปนิสัยความประพฤติอย่างอื่นยังคงเหมือนเดิม เพราะคนเฒ่าคนแก่สั่งสอน อยู่ในวิถีชีวิตร่วมกันตั้งแต่เด็ก จนถึงก่อนออกไปทำงาน และรักในการเป็นคนมุข

- รับจ้างทำงานการเกษตร ในช่วงฤดูกาล ได้แก่ เก็บลำไย ส่วนใหญ่ไปรับจ้างเพราะต้องการสิ่งของชิ้นใหญ่ ๆ เช่น รถจักรยานยนต์ รายได้เฉลี่ยต่อคน ประมาณ 5,000 – 6,000 บาท ในแต่ละปี จะมีผู้ออกไปเก็บลำไยประมาณ 20 คน
- การท่องเที่ยว
 - กรณีที่มาเที่ยวโดยไค้ทัวร์จากบริษัทนำเที่ยวในเมืองปาย รายได้ต่อหัวนักท่องเที่ยว คนละ 20 – 30 บาท ต่อ ครั้ง (เป็นค่าอาหาร) ชาวบ้านอาศัยได้ขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ปี 2547 มีกลุ่มทัวร์มาประมาณ 3 กลุ่ม
 - กรณีที่มาเที่ยวโดยผ่านชุมชน ซึ่งนาน ๆ จะมาครั้งหนึ่ง โดยผ่านมาทางโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม หรือ บริษัทนำเที่ยว จอโกะ อีโคเทรค อัตราบริการที่ชุมชนกำหนด ได้แก่
 - ค่าบ้านพัก 50 บาท ต่อ คืน ต่อ คน
 - ค่าอาหาร 50 บาท ต่อ คน ต่อ มื้อ
 - ค่านำเที่ยว 100 บาท ต่อ คน ต่อ วันรายได้ต่อครั้ง ประมาณ 2,000 – 3,000 บาท ขึ้นอยู่กับจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง
- ร้านค้าหมู่บ้าน เป็นร้านค้าเล็ก ๆ ขายในบ้าน ออกไปซื้อโดยรถจักรยานยนต์ที่ อ.ปาย มีกำไรเล็กน้อย ซื้อมาเพื่อให้ได้ใช้กันเล็ก ๆ น้อย ๆ ร้านค้าในชุมชนมี 2 ร้าน คือ นายแดง จะเสอ และนายปะภู จะดีก่อย
- อินู หรือ ต้นไม้กวาด ชาวบ้านจะเริ่มเก็บต้นไม้กวาดเดือนกุมภาพันธ์ บริเวณป่ารอบๆหมู่บ้าน วิธีการทำ นำต้นไม้กวาดมาตากแดดประมาณครึ่งวันในช่วงที่แดดจัด จากนั้นทำการตัดดอกที่ติดก้านออก ให้เหลือเพียงก้านดอก (อินู) จากนั้นจะทำการเด็ดก้านดอกออกเพื่อมัดรวมเป็นมัดใหญ่ นำไปซังกิโลขายให้กับพ่อค้าชาวลิซุ ที่จะเข้ามารับซื้อสองอาทิตย์ต่อครั้ง ราคาที่พ่อค้ารับซื้อคือกิโลกรัมละ 12 บาท สาเหตุที่ชาวบ้านไม่ทำเป็นไม้กวาดขายเองแต่ขายเพียงก้านดอกหญ้า เนื่องจากเสียเวลาในการทำและการขนส่งลำบาก อีกทั้งไม่มีตลาด ผู้ที่สามารถทำไม้กวาดได้ในหมู่บ้านมีเพียง 2 คน คือ จะล่อ จะดีก่อย และจะโจ แอบิ ซึ่งได้ไปเรียนจากกลุ่มคริสตจักรที่บ้านน้ำของ

ภาวะหนี้สิน

ภายในหมู่บ้านมีจำนวนผู้เป็นหนี้รายละ ส่วนใหญ่กู้ยืมรายละ 100 – 200 บาท เท่านั้น เงินที่กู้ยืม คือ เงินจากกองทุนเงินออมหมู่บ้าน(ธนาคารข้าว) นายจะหา จะดีก่อย เป็นผู้ดูแลให้กู้ยืมเพียงผู้เดียว

(ส่วนที่ 3)

กระบวนการดำเนินงานโครงการวิจัย

โครงการวิจัย “การศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเขาดงบ้านห้วยปาย” ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการวิจัยที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายและผู้เกี่ยวข้องกับโครงการทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การพัฒนาโครงการ การดำเนินการวิจัยในแต่ละช่วง และการวิเคราะห์ผลการดำเนินงานวิจัย โดยเน้นการทำงานเป็นกลุ่มและทำงานเป็นทีม ทั้งผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย โครงการวิจัยนี้ได้กำหนดช่วงเวลาในการวิจัยไว้ 3 ช่วง คือ ช่วงแรก เป็นการศึกษาบริบทชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน ค้นหาปราชญ์หรือผู้รู้ องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีวัฒนธรรม ความมั่นคงทางอาหาร เพื่อทราบถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อการดำรงวิถีชีวิต ในขณะที่ชุมชนเองกลับไม่สามารถเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ จากภาครัฐเท่าที่พึงมีได้ แต่กลับส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มานับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเมื่อสถานการณ์วงกว้างเริ่มเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ชุมชนเองมีมาตรการตั้งรับและปรับตัวกับกระแสการพัฒนาต่าง ๆ ที่ถาโถมเข้าสู่ชุมชน ซึ่งเนื้อหาในช่วงแรกนี้จะแสดงถึง ศักยภาพและปัญหาที่กระทบต่อชุมชนในด้านต่าง ๆ ซึ่งข้อมูลที่ได้ในช่วงแรกนี้จะถูกนำมาเป็นฐานในการกำหนดทางเลือกหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการในช่วงที่ 2 ซึ่งจะในช่วงปฏิบัติการในการทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา และเสริมสร้างศักยภาพเดิมที่มีอยู่ และในช่วงสุดท้าย เป็นการวิเคราะห์ผลของกิจกรรมที่ได้ทำมาทั้งหมดว่า สามารถตอบคำถามวิจัยและบรรลุวัตถุประสงค์โครงการหรือไม่ ด้วยปัจจัย/เงื่อนไขใดบ้าง รวมถึงการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมต่อชุมชนอื่น ๆ หรือชุมชนปิดในลักษณะเดียวกันนี้ ขณะนี้โครงการวิจัยได้ดำเนินการวิจัยมาถึงช่วงสุดท้ายแล้ว รวมระยะเวลา 1 ปี และได้ขยายเวลาออกไปอีก 10 เดือน รวม 22 เดือน (มีนาคม 2547 – มกราคม 2549)

เริ่มกระบวนการเรียนรู้

เวทีเริ่มแรกก่อนที่จะมีโครงการวิจัย “การศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเขาดงบ้านห้วยปาย” นี้ ได้เกิดเวทีเล็ก ๆ ในชุมชน 3 – 4 ครั้ง ซึ่งเป็นเวทีพูดคุยระหว่างทีมงานของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน นักพัฒนาที่ทำงานในพื้นที่ ผู้นำและสมาชิกชุมชนบ้านห้วยปาย เน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้ชุมชนตระหนักในปัญหา วิเคราะห์ปัญหา และสาเหตุแห่งปัญหา และค้นหาทุน

เดิมที่มีอยู่ เพื่อได้ทางเลือกสำหรับแก้ปัญหา และให้งานวิจัยตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เดิมทีมีวิจัยตั้งใจให้กระบวนการวิจัยออกมาในรูปแบบของวิจัย “ไทบ้าน” ซึ่งชุมชนเป็นผู้วิจัยเป็นหลัก เพื่อเน้นให้ชุมชนได้เห็นความสำคัญในกระบวนการดำเนินงาน และมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน

กระบวนการพัฒนาโครงการ:

มีการพัฒนาโครงการในระดับชุมชน ดังนี้

- 1) ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2546 มีข้อเสนอ โดย Node เข้าพื้นที่เพื่อศึกษาชุมชนเบื้องต้น และแสวงหาผู้สนใจที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือ พบว่าเป็นชุมชนที่น่าสนใจ ซึ่งคงความเป็นชนบท และดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายสอดคล้องและสอดคล้องกับธรรมชาติ

จากการไปพัฒนาโครงการครั้งนี้ได้ไปร่วมกับทีมประเมินผลโครงการ “การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน” ทำให้มีเวลาในการพูดคุยกับชาวบ้านน้อย และเป็นช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านส่วนมากจะไปอยู่ค้างคืนที่นา จะเหลือ

เพียงเด็กและชาวบ้านบางส่วนที่คอยต้อนรับทีมประเมินเท่านั้น จึงได้พูดคุยกับนายยาโพ จะติگوی ผู้ช่วยผู้นำหมู่บ้าน เป็นบุุหลักที่ชาวบ้านนับถือและเป็นอีกคนหนึ่ง ใน 4 หรือ 5 คน ที่สามารถอ่านออกเขียนได้ เรื่องที่สนใจอยากศึกษาซึ่งนายยาโพ ได้เสนอไว้คือเรื่อง **ของประเพณีความเชื่อของชนเผ่ามูเซอแดงซึ่งรวมไปถึงการประกอบพิธีกรรม** โดยมีเหตุผลว่า “อยากจะทำหนังสือเผยแพร่ประเพณีดั้งเดิมนี้ให้กับลูก

หลานมูเซอแดงเองและยังรวมไปถึงการเผยแพร่ให้กับคนนอกหมู่บ้านด้วย” เพราะรู้สึกว่าการสืบทอดให้กับลูกหลานมีน้อยลงจากแต่ก่อน เช่นการเป่าเซาสัตว์ ประกอบการเต้นจะคี จะมีก็แต่ผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้นที่เป่าได้ เป็นต้น

ในการพูดคุยครั้งนี้ นายยาโพจะนำไปพูดคุยกับลูกบ้านอีกครั้งเพื่อร่วมแสดงความคิดเห็นและ

หาทีมวิจัย จากนั้นจะติดต่อมาอีกครั้งซึ่งทาง Node ได้ให้เอกสารและที่อยู่ของ Node ไว้

2) ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 14-15 พฤศจิกายน 2546

Node พร้อมทีมพี่เลี้ยงในพื้นที่ เข้าไปพัฒนาโครงการในชุมชน โดยมีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับชาวบ้านประมาณ 25 คน เพื่อประเมินความต้องการของชุมชน ในการแก้ไขปัญหา หรือรักษาสิ่งดี ๆ ในชุมชนไว้ ชุมชนพูดคุยและมอบหมาย

ให้คุณพรศาล พุทธพันธ์ ผู้ประสานงานโครงการท่องเที่ยวโดยชุมชน โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม จ.แม่ฮ่องสอน เป็นตัวแทนเขียนเอกสารเสนอโครงการวิจัยและเป็นผู้ช่วยนักวิจัย โดยทางทีม Node จะช่วยเป็นที่ปรึกษาในการเขียนเอกสารเสนอโครงการวิจัย

3) หลังจากนั้น มีการติดต่อประสานงานระหว่าง ทีมวิจัยชุมชน กับศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน 2 ครั้ง เพื่อหารือในรายละเอียดของกระบวนการจัดการงานวิจัย การจัดทีม การดึงการมีส่วนร่วม บทบาทของฝ่ายต่าง ๆ ในเบื้องต้น โดยมีมติ ดังนี้

- ให้ชาวบ้านเป็นนักวิจัย พี่เลี้ยงเป็นผู้ช่วยนักวิจัย ซึ่งการจัดการนั้นจะเป็นแบบ “วิจัยไทบ้าน” ของอีสาน ที่เน้นตัวองค์ความรู้ (ภูมิปัญญา) เพื่อการสื่อสารสู่สังคม เป็นอันดับแรก การพัฒนาคน และกระบวนการแบบชาวบ้าน เป็นลำดับต่อมา
- เน้นการบันทึกด้วยภาพถ่าย เพื่อให้เกิดความเข้าใจวิถีชีวิต วิธีการผลิต ภูมิปัญญา ที่คนสามารถอยู่กับป่า ใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างยั่งยืน

กระบวนการดำเนินงานวิจัย ระยะเวลา 1 ปี (เมษายน 2547-มีนาคม 2548)

กระบวนการวิจัย เน้น กิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน โดยให้ชุมชนเป็นผู้ออกแบบ ดำเนินการเองเป็นหลัก (ใช้ภาษาของตนเอง) พี่เลี้ยง (ผู้ช่วยนักวิจัย) จะเป็นเพียงผู้เติมเต็ม สร้างความเข้าใจในบางเรื่อง เท่านั้น

เน้นการดำเนินงานผ่านกลุ่มผู้หญิง เด็กและเยาวชน และผู้รู้ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน โดยให้มีกิจกรรมเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม โดยช่วยกัน จัดทำปฏิทิน “ของกินจากป่าในรอบ 1 ปี” การเก็บตัวอย่างพืชอาหาร วิเคราะห์ข้อมูล เสนอข้อมูล แก่ผู้เกี่ยวข้อง รวมถึงข้อมูลแวดล้อมอื่น ๆ ที่ชุมชนร่วมกัน

คิด และสร้างสำนึกร่วมในการหวงแหนทรัพยากรที่เกี่ยวข้องโดยผ่านกระบวนการวิจัย เพื่อให้เกิดความตระหนัก รักและหวงแหน เมื่อได้เห็นสิ่งที่มีคุณค่าในชุมชนที่ค้นพบร่วมกัน ในส่วนของหน่วย

งานที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่อาจไม่ค่อยสำคัญนักในสายตาของชาวบ้าน เพราะพื้นที่อยู่ห่างไกล หน่วยงานไม่สนใจ ชาวบ้านยังไม่เห็นความสำคัญของคนข้างนอก เพียงอยากรวบรวมสิ่งดี ๆ ของชุมชน แล้วนำเสนอผู้อื่นให้ได้ก่อน

สรุปกระบวนการระยะที่ 1(6 เดือนแรก) ระหว่างเดือนเมษายน – กันยายน 2547

การดำเนินงานตามแผนกิจกรรม ช่วงที่ 1 (เมษายน – กันยายน) ทีมวิจัยหลัก ยึดรูปแบบการจัดกิจกรรมอิงตามปฏิทินเชิงวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก การดำเนินงานจึงไม่เป็นไปตามแผนงานเดิมที่กำหนดไว้

กระบวนการเริ่มจาก การสัมภาษณ์ ผู้รู้(เก็บข้อมูลเชิงลึก) เก็บรวบรวมภาพถ่าย ในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้าน ประเพณีวัฒนธรรม ความมั่นคงทางอาหาร ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และมีการดำเนินกิจกรรมไปพร้อม ๆ กับกิจกรรมการอนุรักษ์ ป่าชุมชน และสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ในช่วงแรกนี้ด้วย โดยได้ปรับงบประมาณส่วนหนึ่งสำหรับกิจกรรมที่เพิ่มขึ้นมาเหล่านี้

สิ่งที่พบหลังจากการดำเนินงานวิจัยในระยะที่ 1 คือ (1) ชุมชนมีการตื่นตัวในด้านการอนุรักษ์ ป่าชุมชน และสืบทอดประเพณีศิลปวัฒนธรรม ที่ใกล้จะสูญหายให้มีการสืบทอด และนำกลับมาใช้ใหม่ เช่น การรื้อฟื้นกฎระเบียบเก่า การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า 1 กิโลเมตรรอบหมู่บ้าน ปรับวิถีการดำเนินชีวิต ด้านการดูแลสุขภาพ (พัฒนาหมู่บ้าน ทำคอกเลี้ยงสัตว์ภายในหมู่บ้านเป็นสัดส่วนได้แก่ หมู วัว ควาย เป็ด) เพื่อความสะดวกเป็นระเบียบของชุมชน เจริญหูเจริญตาแก่ผู้มาเยือน (2) การคมนาคมค่อนข้าง

ยากลำบาก เมื่อมีงบประมาณสนับสนุนจากส่วนต่าง ๆ ชุมชนจึงมีการตื่นตัวในการให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ส่งผลให้งานวิจัยช่วงแรกในระดับชุมชนเกิดการปฏิบัติจริงตามไปด้วยค่อนข้างมาก (3) ภายใน

ชุมชนเกิดความสัมพันธ์ ความสามัคคีในหมู่สมาชิกภายในชุมชนมากขึ้นระหว่างคนรุ่นใหม่และคนรุ่นเก่า ได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันผ่านกิจกรรมของงานวิจัยมากขึ้น (4) ได้ชุดข้อมูลเบื้องต้นที่จะใช้เป็นฐานข้อมูลในการดำเนินกิจกรรมในช่วงที่ 2 ต่อไป

กิจกรรมการดำเนินงานระยะที่ 1 (6 เดือนแรก) ระหว่างเดือนเมษายน – กันยายน 2547

กิจกรรมที่ 1 เวทีการประชุมทบทวนกฎระเบียบต่างๆของชุมชน

วันที่ 7 กรกฎาคม 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 30 คน ณ บ้านหัวปาย

กิจกรรมที่ 2 เวทีถอดบทเรียนการทำอุปกรณ์การเกษตร (การตีเหล็กใช้ในการเกษตร การฝึกตีเหล็ก และการพิสูจน์เนื้อเหล็ก)

วันที่ 25 กรกฎาคม 2547 ผู้เข้าร่วมจำนวน 28 คน ณ บ้านหัวปาย

กิจกรรมที่ 2

กิจกรรมที่ 3 เวทีประชุมสรุปทบทวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าของชุมชน

วันที่ 2 สิงหาคม 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 28 คน ณ บ้านหัวปาย

กิจกรรมที่ 4 เวทีประชุมการเรียนรู้การดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพร

วันที่ 10 สิงหาคม 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 28 คน ณ บ้านหัวปาย

กิจกรรมที่ 5 เวทีประชุมการเรียนรู้การทอผ้าและ ชุดประจำเผ่าของมูเซอแดง

วันที่ 18 สิงหาคม 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 24 คน ณ บ้านหัวปาย

กิจกรรมที่ 5

กิจกรรมที่ 6 กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้พิธีกรรมที่สำคัญต่างๆของชุมชน และวิธีการถ่ายทอด

วันที่ 10 กันยายน 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 2 คน ณ บ้านใหม่-หัวไคร้

กิ่ง อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่

กิจกรรมที่ 7

กิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน

วันที่ 15 กันยายน 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 32 คน ณ บ้านห้วยปาย

กิจกรรมที่ 8

ประชุมการเลี้ยงผีน้ำและผีดอย

วันที่ 19 กันยายน 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 29 คน ณ บ้านห้วยปาย

กิจกรรมที่ 9

กิจกรรมเรียนรู้วิธีการดูกระดูกไก่

วันที่ 23 กันยายน 2547 ผู้เข้าร่วม จำนวน 32 คน ณ บ้านห้วยปาย

